

Ollar o real: Manuel María nos xornais

MARGARITA LEDO ANDIÓN

Manuel María materia dos xornais ou Manuel María metido a xornalista, como se dicía dos escritores –axitadores da Galicia Moderna: Manuel María nos xornais é ao que me vou referir, é o noso acto de escolla. Manuel María –ás veces vai aparecer como MM- colaborador habitual da prensa, de *Vida Gallega* (1954-1963) ou de *A Nosa Terra* (1977-1989)

Manuel María coa prensa, dende a prensa , contra a prensa, é o noso acto de escolla. Coa prensa, é dicir, consciente de que a prensa non é só un resultado senón un activo, un operador da sociedade; dende a prensa, dende o que cualifica e diferencia a cada Medio e dende a posición que a sinatura «Manuel María» representa en cada Medio, a que segmento de público se dirixe, que relación mantén o autor co editor, etc.; contra a prensa, actitude que nos une outravolta co paradoxo: a favor e mais en contra non son excluíntes –se partimos da dialéctica materialista - , senón que na súa relación se manifesta o que coñecemos como posición crítica: no concreto, de fronte, coa dor que xera a paralización do ‘anxo da historia’, esa forza, a conciencia revolucionaria, que constrúe a paixón pola igualdade e pola irmandade, esa figura literaria e benjaminiana que acompaña Manuel no seu paso pola Galiza da segunda metade do século XX, un anxo que brillou de seu no periodo de entreguerras, de 1916 a 1936.

O modo en que vou organizar o meu percurso cara a MM nos xornais conxuga tres variantes que considero incontornábeis: o propio Autor coma *origo* da súa deci-

sión de intervir do lado do ‘anxo da historia’; a prensa como territorio no que expresa un seu territorio maior, Galiza, a súa literatura, a súa paisaxe, a súa identidade, e Galiza, a nación, máis o tipo de escrita que vai formateando para o contacto co seu lector-modelo, deixando sempre certa pegada no remate: son de Manoliño de Hortas, como inscribía o oleiro de Bonxe ao dar por acabado un peto de barro para aquel cativo que axexaba todo o tempo, sen arredar pé, ás veces baixando a moliña para ver dende un outro ángulo a transformación que a mestría do cacharreiro incorporaba á terra e á fusión do artefacto, do torno, cun tipo especial de terra.

Autor, soporte, constantes estruturantes da escrita a partir dun tipo de texto o comentario, que está xa nos albores da prensa son a nosa mostra.

Como materia dos xornais –que non é, como dixemos, a achega que imos incorporar a este Congreso, pero que nos serve para situar o Autor-, como entrevistado ou noticiado, a construción pública do perfil da personaxe Manuel María pasa por diferentes avatares que teñen máis que ver coa súa militancia nacionalista que coa súa significación como creador literario, animador cultural ou cidadán-tertuliano. Pasa polo seu compromiso e polas posicións que iso conleva, por exemplo, verbo do idioma e o conflito lingüístico como modo de se manifestar a perda colectiva, e das institucións que determinan o estatuto e o uso do idioma (a Real Academia Galega, RAG, por moito tempo como contra-exemplo, digamos até que don Paco del Riego fai unha proclama precisamente alertando sobre o papel dos Medios de Comunicación). A fenda entre o real e o modo de transformalo en noticia para o público –por utilizarmos só o xenérico da información e o termo co que Manuel resume o deber de información- advirte dunha outra fenda, a que partiu a historia da nación e trazou dúas liñas que tardan en se entrecruzaren e que adoito se manifestan pola negación da existencia da outra: ou galego, ou español. Ou Galiza-nación ou Noroeste peninsular.

Manuel María metido a xornalista tamén pasa, non podería ser dun outro xeito, por diferentes épocas canto a utilizar o galego ou non, dependendo da vontade dos Medios ou da capacidade intersticial do Autor para situalo a pé dunha efeméride, tal se devalara de certos nomes e temáticas, ou como cita interna ás súas entregas en español. Poden vostés comprobalo, dato a dato, no Camilo Gómez Torres de *Os Traballos e os Días* a quen tamén lle debo a precisión que poida ter, algures, este texto. Non é, pois, casual, que se seguimos a ordenación cronolóxica que propón o Camilo, nos quince primeiros anos, entre 1949 e 1964, o idioma galego apareza xa apegado ao valor simbólico que contrae e sexa a lingua de comunicación coa Galiza exilada alén de dúas colaboracións, unha ben temperá en *Vida Gallega*, no 1955, e a outra en *El Progreso*, o xornal de fondo para seguirmos, singularmente, ao Manuel María, materia en positivo dos xornais. Talvez porque Don Puro e Luís Pimentel –quen convida Manuel a se incorporar á tertulia do café Méndez Núñez- labraran amizade; quizais porque os vellos editores, os editores da Modernidade, aínda seguían, a trancas e barrancas, as convencións do xornalismo nos tempos do franquismo, o caso é que a

popularidade e a imaxe de credibilidade de Manuel María no ámbito de cobertura de *El Progreso* –e non só por razóns localistas- é moi superior á dos tempos doces que o poeta e escritor viviu nunha cidade que el amou tanto, como a cidade da Coruña. Deixando á marxe homenaxes e recoñecementos –ese flotador que che guindan cando xa engatuñaches na outra ribeira, como ben dixo Sartre polo Nobel- Deixando louvores que o acompañaron nos derradeiros quince anos, o certo é que quen queira coñecer ao Manuel civil, ten que pescudar nos arquivos do xornal *El Progreso*.

Do 1969 en diante, o Manuel María colaborador habitual ou esporádico de xornais e revistas, é un Manuel María monolingüe, e é nese período lonxínquo, de trinta e cinco anos, onde apousa a súa intervención e dende onde arrastra, para todo tipo de obras, as particularidades de linguaxe, de tratamento e de pretexto que utiliza nos medios de comunicación. Vexan, se non, a colocación do termo ‘noticia’ para referir achegas descritivas e concretas en revistas académicas; pensen, se non, en *O xornaleiro e sete testemuñas máis*, traendo para o título da súa narrativa a función observadora, constitutiva da profesión de informador.

A información, entendida como necesidade cultural, política e cidadá, como substantiva e non como adxectiva, fará que Manuel a insira en todo tipo de textos –da creación á divulgación- e que elabore un refinado núcleo de mensaxes breves que vai contribuíndo a fixar na conciencia xeral, no lector. Teño para min que é ben escaso o número de artigos nos que Manuel non fai referencia á pertenza, ao sentido de pertenza, ao vínculo cos devanceiros e co acervo no que nos recoñecemos: sexa un autor como Otero; sexa unha construción como *O Mariscal*, de Cabanillas, por certo o seu artigo post-falecemento, sexa o fio do tempo que nos vai corcosendo coa ‘Misa de Rosalía’ ou co ‘Día das Letras’. A fala, a lingua como fala; a función da fala, e da poesía como modo de anhear os vieiros comunicativos da fala, é o estilo que Manuel leva canda si para os espazos mediáticos, exactamente igual que fixera Anxel Fole no seu deambular, por entre os seus mil e un neboeiros. Un xeito coloquial que coincidía co que armaban outras xeracións parellas, nos anos cincuenta, por exemplo os ‘mozos enrabexados’ (e a súa gran contibución, o *Free Cinema*; ou Harold Pinter) ou os chamados Novos Xornalistas, o Capote de *Co Sanguie Frío*, para darnos, como público, ese ‘petit sujet’ que, en tempos difíceis, os do macarthysmo, os do franquismo nos marca de por vida porque é a nosa vida.

A prensa foi o territorio máis visitado por Manuel como colaborador, e a prensa entendeuna como parte do espazo común, como esfera pública, na que é bon tentar emparellar entretemento e máis información, sen que a unha teña que aniquilar a outra, sen que a sorpresa, o inagardado, o raro, o pavero –cecais dixera el- teña que arredarse do profundamente humano.

O exemplo, en dous medios distantes no tempo, na liña editorial, no modelo: *La Voz de Galicia*, 20 de xuño de 1988, título: «O mítico Juanito Acuña» onde se nos dá conta da afición da mocidade de Outeiro, Rábade e Vilalba polo gardarredes do Deportivo, afición animada polo propietario do Café Roca e eterno presidente do

Racing de Vilalba. É esta a entrada precisa, semellante a todas as entradas dos seus artigos, que nos sitúa diante do motivo, Juanito Acuña, e dende ao seu lugar de preferencia: o *hinterland* de Outeiro, para levarnos da man cara ao seu Píndaro particular, o poeta-barbeiro-alguacil Manuel de Paderna, que lle fixera uns versos a Acuña co gallo do seu casamento. E paso ao texto do Manuel:

Paderne tiña un gran retrato de Acuña, que era unha portada da revista *Marca*, pegado nunha parede da súa industria-barbería e debaixo estes versos do que era autor:

Anque semelle un poeta
 Este é don Juanito Acuña,
 Gran porteiro-gardameta
 Do Deportivo Coruña.
 Non hai quen lle META gol
 A este porteiro xenial
 Pois o Sol, con ser o sol,
 Non entra no seu portal

Na cerna de «O mítico Juanito Acuña», a defensa dos aspectos fraternais e non comerciais do fútbol e, sobre todo, unha idea que Manuel leva canda el por varios artigos e que citamos dende o do luns, 23 de maio, tamén en LVG: fai queixas, o Manuel, do trato desigual, que a prensa lle outorga ao deporte, manexado por multinacionais –citamos- fronte doutras manifestacións sociais. E conclúe así:

“Este servidor de vostedes conformárase con que os chamados medios de información de masas lle adicaran o mesmo espacio e tempo á cultura que ao que se entende por «deporte», se non é muito pedir. E disimulen”.

O segundo exemplo vén de *A Nosa Terra*, ano 1977, o primeiro ‘Andando a terra’.

Aquí teño por forza que parar un chisco só para lles lembrar que estou a falarlles dun dos fundadores, xunto con Saleta Goi ou Francisco Carballo, por citar só algúns dos participantes neste Congreso, do único xornal nacionalista que, até o día de hoxe, houbo dende a guerra e que eu tiveren a sorte, naqueles setenta, de idear e de poder levar á práctica na súa etapa inicial, até outono de 1980. Estou a falarlles de alguén que por 283 números, e ao longo de doce anos, desenvolveu unha sección de intrahistoria na que as cousas –é dicir, os feitos, as persoas, os lugares, as festas e feiras, os sinais do contrabandista...- se ían relacionando unhas coas outras. Pero non foi só esta, con ser inmensa, a participación disciplinada e tenaz do Manuel de cultura campesiña. En innúmeras ocasións o Manuel foi o arquivo e a fonte fidedigna á que acudimos para localizar documentación sobre os máis variados temas, sobre escritos do galeguismo que se referiran a aspectos de interese puntual; foi a axenda da que se bota man para contactos. Na andamiaxe que fixo posíbel o xornal estaba a man do noso oráculo e grande mediador, a abrírnos portas e máis portas: Manuel. Tamén

cumpriu Manuel, é ben sabido, o papel do divulgador de base para temas de esgo nacional, da res pública, como o son precisamente, as súas colaboracións excepcionais arredor de determinados suxeitos como a prensa galega, ou o Día das Letras.

E como todo o que se di dínolo alguén, vou aproveitar os excursos que me permite o propio estilo do Manuel non para lles revelar o importante que foi para unha xeración como á que eu pertenzo, que é ben coñecido, pero si para comentar como me puxen en contacto con Manuel e Saleta, dende Barcelona, xusto cando comezaba a cursar xornalismo e como este feito acompañou as miñas posteriores –boas e menos boas- decisións. Foi por carta, a Monforte, despois de que Costa Clavell me facilitara o enderezo. Para me dar un chisco a valer non se me ocorreu outra cousas que facer un poemario. Manuel contestou deseguida: xa te temos, a Saleta e mais eu, localizada. Es filla de Ramiro e de Amparo da Galería, e teu pai traballou co pai da Saleta no Concello, etc. etc. De súpeto convertérame nunha persoa vencellada a eles de vello. A maior abundamento, aqueles poemas saíron aquel mesmo ano en Xistral –*Parolar cun eu, cun intre, cun inseuto...*- e eu, tamén aquel ano, fun levada canda eles á ‘Misa de Rosalía’ onde camiñei cara a Bonaval na compañía, ente outros persoeiros, de don Fermín Bouza Brei. Un camiño sen volta atrás que lle debo a Manuel.

Imos, xa, para a primeira entrega de ‘Andando a terra’. Nesta colaboración poderíamos localizar tamén algunhas das constantes dos textos periodísticos de Manuel. A saber: escribir daquilo que se tripa cos pés, do que foi atravesado pola propia experiencia, que é unha das leis de ouro do Xornalismo de todas as épocas: a observación, a proximidade material e afectiva aos temas, o respecto por como cada material se expresa. E ese pequena habitación propia, a do autor, que vai de ollar o mundo a construír unha mirada sobre o mundo, no caso de Manuel ao abeiro de certos empréstitos tirados do real, se están á vista, ou da elaboración dunha sorte de moralexa, de fórmula incontestábel como a dos remedios, que coloca, non podía ser doutro xeito, na coda final, que o vincula aos grandes articulistas, tipo Carpentier en *El Nacional* de Caracas, ou o Calvino de «Collezione di Sabia».

Pois ben, na primeira entrega de «Andando a terra», en decembro de 1977, Manuel danos a coñecer unha ruína, escapate da modernidade, da viaxe, da exploración do novo, da noticia sobre o nunca visto, que todo isto é o betanceiro «Pasatempo García».

Comeza a paseata, en plan panorámica, do máis xeral ao plano de detalle desta lenda: «España monárquica y sus dieciocho hijas republicanas», cun inmenso plano secuencia que nos vai abrindo o mundo dende o sentido do monumento, dende o sepulcro de Andrade o Bó e até o «Pasatempo», atravesando as manifestacións e os inxenios populares –os caneiros, o globo que contradi a lei da gravidade-, e até entrarmos, de cheo, no legado dos irmáns García Naveira, auténticos globalizadores co seu culto ao exótico e ao teléfono, a rede de redes do momento.

Desculpade o meu desvío cara ao cinematógrafo, pero é que en Manuel –lém-brolles que gañou o consurso de guións convocado pola primeira cinematográfi-

ca «Nós»- había moito de documentalista, de se mesturar coa materia pro-filmica –sexan personaxes, lugares, eventos, lembranzas, fábulas-, de traballar dende ela cun dispositivo conciso, sen sobexo de aderezo, co rigor da chaira que non sabe de cánticos, nun espazo que para o sentido da vista é areia e sobor do que o interior goberna o exterior, onde cómpre facer saír as cousas, as palabras, aqueles rituais apenas perceptíbeis nos espazos habitados por xentes do común: o adro, a barbería, os cafés, a romaría.

Atrévome a dicir que canda el andou esa frase de Chateaubriand que tamén aconsellou ao cineasta Robert Bresson, neste caso verbo dos actores: ...sen lles faltar naturalidade, fáltalles natureza. Canda el o Manuel tamén prefería a natureza mesmo a natureza do nonsense, do estrafalario, dos seus ‘toliños’, como se ten falado.

Imos, pois, parármonos nos heróis, nas personaxes, nos nomes propios do Manuel, como pezas nodais dos seus escritos para a sección habitual de colaboración que mantivo en ANT e que aínda con meirande profusión aplicou ás de *El Correo Gallego/O Correo Galego*, ECG/OCG ou *Galicia Hoxe*, GH. O primeiro indicio é a grande cantidade de pequenas biografías con que Manuel nos deleita, en grande número vencelladas ao oficio da escrita –ámbito co que contraeu, por vontade, a función de intenso divulgador-. Pero as verdadeiras personaxes tíraas do máis excéntrico dos comportamentos humanos, deses ‘modelos’ que son quen de confrontar a norma, por exceso ou por defecto, personaxes das que foi acumulando documentación ao longo da súa vida –don Juan de la Coba y Gómez, capaz de provocar o milagre de que o can de San Roque rebese porque ese xenial escultor, coas presas de que estivese listo para as padronais, confecionouno con carola de nabo- e que se distinguiron como verdadeiros tratadistas; como personaxes de intención didáctica, tipo o devandito ou o meu preferido, o tío Valentín (vide «Andando a terra» 24-11-1978), entrega na que podemos topar todas as constantes do Manuel María articulista, é dicir, un protagonista, un momento de crise, unha saída que, no caso do tío Valentín, foi ser autor dun tratado para persignarse. Enchendo de real esta andamiaxe o texto vai corcosendo as peripecias biográficas do Tío Valentín, que “rematou por facerse mestre de escola”, de Cespón, onde compadreaba con Castelao: un mestre ao que lle dan praza en Lousame “onde hai unhas minas perto da parroquia de Fruime”, citamos. E o azar, que o tío Valentín pase por Fruime, trae canda si o recordatorio dos cregos poetas, ese inserto de saberes concretos, tan especial para Manuel, que introduce en cada texto, e que, en facéndoo, patrimonializa o seu coñecemento. O tío Valentín, o herói deste artigo, “non quixo emigrar”, dinos Manuel.

Porque a pé da galeguización da vida cotiá, de nós como cidadáns e dos Medios de Comunicación como ágora, como República, Manuel combateu a perda, a perda da conciencia (eis as súas críticas mesmo a persoas moi queridas como Eduardo Blanco Amor polo seu “paso ao españolismo”, cito, e advirto que se lea no contexto da estraña transición que artellaron para Galiza os persoeiros metidos a cabezas de lista dos partidos españois, estraña transición que comezou coa UCD,

seguíuse con Piñeiro ou Isaac no PSOE dende as primeiras eleccións, as de 1977, co esfarelamento do PSG, e chegou até Fernández Albor, entre outros, no PP. No artigo que Manuel escribe co gallo do pasamento de Eduardo Blanco-Amor -a quen coñecín tamén canda el e Saleta por mor dunha feira do libro en Foz e unha viaxe a seguir ao xantar, con parada no Casino de Viveiro –onde estaban Piñeiro e Fermín Penzol-, e fin de traxecto en Sargadelos, onde pasaba unha tempada o novelista, a atmosfera como figura literaria ateiga cada letra, cada parágrafo que trae á tona a voz do propio Eduardo relatando o seu retorno de América e a acollida dos seus camaradas de Galaxia. Citamos a Eduardo Blanco-Amor dende Manuel María: “ Déronme tempo para morrerme de fame. Estorbáballes o meu xesto ceibe. Alvaro Xil, nos primeiros tempos, asinoume cinco mil pesetas”. E citamos, agora, o remate de texto de Manuel, na contraportada de ANT, o 7 de decembro de 1979: “Nin o presidente da chamada Real Academia Galega, de que por certo Eduardo Blanco Amor era membro numerario, nin o presidente da chamada Junta de Galicia, que naceu na provincia de Ourense, asistiron ó enterro de Eduardo Blanco-Amor”

Manuel combateu a perda da conciencia que acompaña a perda da materia, das posibilidades de vivir –no interior, caso Blanco-Amor-, ou da poboación, da cidadanía, que ten que largar para o exterior: a emigración.

Sería inabarcábel sequer cuantificar os rexistros e a significación plural que acolle o tema ‘emigración’ na obra do Manuel, aínda que talvez sexa ocasión para lembrar esa transferencia dende a prensa á poética, os ‘poemas-noticia’ que informan do que a prensa franquista ignora: do número de mozos que saen cada día das Terras de Lemos ou do Val de Quiroga (sinédoque de Galiza) para Barcelona.

Celebrou Manuel a melancolía do lugar dende cedo (vide un artigo de 1952, «San Froilán» en *El Pueblo Gallego*), de Outeiro de Rei, das espadanas do campo de Santa Isabel, do paso do tempo, que lle dá o pé para incorporar –ollo! en *El Pueblo Gallego*, incautado a Portela Valladares e converso en cabeceira da «Prensa del Movimiento»- uns versos en galego:

...
Ó meu corazón no corazón da noite
En antergo mar maior aves voade
 ...

e celebrou a viaxe, a fábula, o proximo-viaxado –a traveso da lenda, da crenza, da fala, do imaxinario- e retornado como exemplo, como alegoría ou como alento. Párense, se non, neste texto do 1952, que dá noticia de troveiros dos séculos XII e XIII, de Johan Gaudioso, de Nuno Fernán de Mirapeixe –este nome de ensoño-, quen, citamos “trobó, al modo provenzal, en lengua galaica”. Párense neste texto de 1952 e vexan como se emparellan os troveiros con Pepe da Costa, alguacil do Concello de Outeiro, que Manuel describe e compara, polos seus esgos morfolóxicos, cos celtas

que habitaban “as camposas do rei Baltar das que falou o meu amigo Alvaro Cunqueiro”. Párense no modo de dignificar o popular.

E comparen con estoutro, «Encol do castrapo», publicado en *La Región*, no 1973, o que Camilo clasifica como época da militancia, cun antes e un após. «Encol do castrapo» é, tamén, un modelo do xeito no que utiliza a sátira Manuel e do que un libro publicado en Portugal, *Odas nun tempo de paz e de ledicia*, libro que me incitou a prologar, e que eu prologuei aos meus rampantes vinte e un anos, é a mostra máis cabal.

Voltamos a «Encol do castrapo» e a unha das ideas-chave de toda a obra desta época do Manuel: o vencello idioma-clase e a urxencia de recoñecer as consecuencias da perda que non é outra que a desaparición como suxeito colectivo, como nación. Tal se a lingua, o exército dos pobres, fose o estandarte único que podemos manter mentres nos expropian as terras, o sochán, as augas, as almas (as conciencias), a xinea.

Extraordinaria a mudanza de estilo e a radicalización da orde interna dos artigos nesta época na que, sen ardeos, Manuel parte dunha idea coa que desenvolve circos sen saída, no mellor da pedagogía maoísta. O lector, a quen se fai partícipe dende o primeiro intre dunha proposta que funciona como un axioma, como algo a aceptar, por exemplo coa frase tan común a todo xénero de explicacións ¿quedamos nisto?, ese lector diciamos, é convocado decote a se plantexar: que farías ti nesta situación? Que fas ti en casos coma estes?

Despois de ter ben identificado e ridiculizado o inimigo: “os que queren falar castelán e o que falan é castrapo”, Manuel fai devalar as consecuencias para o común de nós, un común no que se inclúe o inimigo, consecuencias que traen consigo a perda : “todo idioma é portador dunha cultura “, unha cultura non é só o inmaterial senón o total que articula unha sociedade, a cultura vai, xa que logo, “ das cancións do berce á Economía”

E, por fin, a luz que se albisca, o castrapo como loita interior que padecen certos grupos e individuos, loita “entre o idioma que abandonaron e que pula por saír de novo”... e o idioma que coidan adoptaron, o español.

Avantando coas conclusións de Manuel María como xornalista, chamaría a atención para o modo en que utilizou as chamadas ‘leis do lector’, as de proximidade, cotidianeidade, as socio-afectivas e as de intereses en troques de necesidades, que é o diferendo entre o bon e o mal marxista. A súa precisión, a súa claridade, a súa comprensión dos fenómenos e das persoas, van entrando en cada texto como auga de ríos diversos, tal os catro ríos que contornan Outeiro. A guía construtiva dos seus artigos, con pequenas variantes, é ben recoñecíbel, case que canónica, para relatar as cousas: presentación-descrición, en primeiro termo; o que se nos vai revelando, o ignoto, o sorprendente ou aquilo que se nos fai lembrar, a seguido; o momento de crise, a dúbida, a contradición ou o sen sentido; o apoio noutros (Otero, sempre Otero); os insertos, o sentido de participar de diferentes situacións, a coexistencia de momentos, de accións, de persoas que se relacionan co motivo do texto; a moralexa, unha pequena frase para dar a pensar. Agás cando se trata dun texto celebratorio en

torno dunha persoa, dunha evocación, dunha viaxe, en que, a frase final, acostuma trasladarnos á empatía do propio autor fundido – *être avec*- co que nos está a relatar. Escollo, de *El Progreso*, o artigo «Luis Pimentel 1895-1958», publicado o 19 de decembro de 1995, onde se nos dá noticia dunha pandilla, Os Godallos, da que o autor de *Sombra do aire na herba* formaba parte, xunto co don Purificación de Cora Paradela, na altura propietario do xornal *El Progreso*: Cando don Ánxel López Pérez –di o Manuel- se empeñou en axardinar algúns lugares da cidade, Os Godallos, para asombro de viandantes e curiosos, sementaban nos incipientes xardíns fabas, nabos, repolos, allos, cebolas ou millo”.

Ao ir puntuando a presenza de Lugo na poesía de Pimentel, ao falar da influencia decisiva que tivo nel propio, o texto esvae cara a esa señardade que sempre nos deixa este tipo de ofrendas: “Volvemos sempre á poesía pimenteliana, tan temblorosa, tan auténtica, tan desnuda, tan humana, tan suxerente, tan fermosa, de tantísima calidade, tan inefábel (...)”, e, un chisco máis adiante, xa na fin: Agrandounos Lugo, Galiza, o mundo. Por el sabemos –e endexamais o esqueceremos- que “a Poesía é o grande milagre de mundo”. ¿Qué máis podemos pedir?.

Os usos diferentes que Manuel María fixo do xornal –botando man, cando foi preciso, da sección de «Cartas ao director» para denunciar o que a censura, noutros espazos, ía tolleitar-, convérteno nun activista sen acougo, nun reporter sen patrón –no senso orixinal de transportar anacos do real, facérllelos ver aos outros e que eses outros poidamos aprender-, fan del un singular ‘free-lancer’ que oferta os seus servizos para informar, entreter, dar a pensar arredor daquilo do que gusta máis: o seu país, a literatura do seu país, e ese monumento no que a nosa malfadada historia, en calquera dimensión, virá a se redimir: As Penas de Rodas. Foi a achega número catro das publicadas en «Andando a terra», o 10 de febreiro do 1978.

Cando a viu publicada entrou en pánico, púxose furioso, porque para ilustrar a sección Pepe Barro, o noso deseñador, incluía só unha das penas e Manuel colleuno como un presentemento de que alguén puidera andar a cismar en deitar abaixo o seu totem máis especial. Exemplo do que a comén identificamos como ‘petit sujet’ que nos textos do Manuel se converten nalgo fundacional, o autor explícanos que se Santiago está fachendoso da súa Catedral, A Coruña da Torre ou Lugo das Murallas, a parroquia de Santiago de Gaioso, no Concello de Outeiro de Rei da Terrachá, estao das Penas de Rodas, das que di que son “pesadas e leves” a un tempo, que parece que as vai levar o vento.

Estou certa de que as Penas de Rodas, convertidas nun cabalo alado, nun dese cabalos da mitoloxía céltica, foron canda Manuel deica a outra beira.

Gustábanlle uns botíns marróns, modelo de patinadora, que eu tiven tempo atrás. Chamáballes ‘andantes’.

Teño dito.

Moitas grazas.